

Branko Čanković

Čuvari tajne
Obrenovića

■ Laguna ■

Copyright © 2014, Branko Čanković
Copyright © ovog izdanja 2014, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Čuvari tajne
Obrenovića

11. 8. 1969. Beograd

Četvrti je uzastopni dan sa temperaturom vazduha iznad trideset sedam stepeni. Dvadesetak ljudi ispred kapela Novog groblja povuklo se na staze između grobnica, gde su krošnje stogodišnjih divljih kestenova pružale kakvu-takvu zaštitu od podnevnog sunca. U kapeli, prvoj od ulaza na groblje, sa desne strane kovčega, uza sam zid, stajali su sinovi preminulog, četrdesetmogodišnji Jovan i četrdesetogodišnji Aleksandar. Na kovčegu se, ispod nabacanih buketa veštačkog cveća, nazirala državna zastava s nekoliko uredno poređanih ordena. Na sanduk je bila prislonjena crvena nadgrobna daska sa zlatnožutom petokrakom na vrhu i bakarnim limom ispisanim imenom i prezimenom preminulog, godinom rođenja i smrti: Rista Kaplarević, 1898–1969.

Kaplarević, od 1951. penzionisani pukovnik JNA, imao je pravo na sahranu uz vojne počasti, ali ispred kapele nije bilo ni počasnog voda, ni širitima ukrašenih oficira, niti džipa s lafetom. Komanda grada Beograda nekoliko je puta tokom prethodna dva dana razgovarala sa sinovima pokojnika, nudila im novčanu pomoć i svoje prisustvo, ali je Jovan, koji je na sebe preuzeo organizaciju sahrane, sve to bez mnogo objašnjavanja odbio.

Nizove okupljenih muškaraca koji su čekali da se kovčeg izađe pa da pokojnika otprate do rake, remetila je svojim

prisustvom samo jedna žena – Ljubica Vulević, sedamdesetogodišnjakinja sitnog tela izgubljenog u staromodnom sivom kostimu, sede kose stegnute u pletenicu što je svojom belinom dodatno isticala bolesno bledilo njenog lica. Dugim, šumnim udasima uvlačila je vazduh, sve vreme se pridržavala o lakat sina Velimira, četrdesetogodišnjeg vlasnika hotela u Korvari, poznatom italijanskom zimovalištu. Mladi Vulević je zbog viška kilograma teško podnosio čekanje u podnevnoj vrelini, pa je košulju s krugovima znoja oko pazuha držao raskopčanu do ispod grudi. Nagnut prema majci nešto joj je govorio pokazujući pritom na kapelu i nervozno upirući prstom u sunce i ulaz na groblje. Ona je ćutala, zagledana u stazu pred svojim nogama ili pogledom ispitivački šarala po najbližim muškarcima, ne prepoznajući nikoga. Živih Kaplarevića slabo se sećala: sa starijim Ristinim sinom sreća se pre desetak godina, a mlađega je videla baš davno, onih letnjih dana u Užicu kad je s decom dolazila u posetu majci. Jednog takvog leta, na obali Đetine, početkom tridesetih, Ristu je kraj javnog kupališta zaustavila pitanjem: „Nije valjda da si još uvek ljut?“, na šta je on, ne odgovorivši, samo promakao pored nje da bi raširenih ruku dočekaio svoje najmlađe dete, Aleksandra. Jasan i razuman razlog njenoga dolaska na sahranu Kaplarevića gubio se pred navalom misli: na momenat bi poverovala da je došla zbog zajednički provedenih dana, dvadesetih, zbog jednog prepodneva u Valjevu davne četrdeset šeste, ili da ispuni neko od obećanja onima kojih odavno nema, a sa kojima se noću redovno susreće.

Rista Kaplarević se ubio. Njegovi poznanici, njih nekolicina među okupljenima, koji su s penzionisanim pukovnikom prošli najveći deo rata, ovaj su postupak dočekali kao

neminovan, pošto je on, kao i drugi borci što su se prošlosti rešili hicem iz pištolja, poslednjih godina trajao u samoći i tišini, razgovarajući, pitajući, tražeći objašnjenja u mraku u koji se sklonio. Jovan je verovao da zna celu istinu o tome zašto je otac izabrao takav odlazak, i zato mu se na licu, koje je izabrao umor i zamišljenost, čitala smirenost, prihvatanje.

Ljubica Vulević nije tako mislila; bila je sigurna da ga je dobro poznavala i da zato ima pravo da ga krivi što je odlučio da ovako ode, i time zauvek napusti mrtve koji su govorili njegovim ustima, budili se i ustajali iz njegovog sećanja, da prekine nit kojom je, svojim postojanjem, uspevao da poveže sudbine pokojnih i živih ljudi, da nestane pre nego što nekome, na primer njoj, ispriča i objasni šta je i zašto radio tokom rata. Stojeći uz sina mislima se vraćala u mladost, u poslednji, osmi razred užičke gimnazije. Obnavljala je stare slike, ali one se nikako nisu zadržavale: u trenu bi se javile pa još brže nestajale. Otkako je videla čitulju, noću se, okružena sivilom krhkoga sna, jednako nalazila u skoro zaboravljenom svetu prošlosti, sa pokojnim mužem, Lazarom, sa Ristom, sa roditeljima. Od tada neprekidno razmišlja i o svim svojim odlukama koje su je dovele do mesta gde se sada nalazi.

Sve od prvog njenog susreta s Kaplarevićem činilo se pregledno i jednostavno, a opet, sve to kao i da nije bilo deo njenog života, već nečijeg tuđeg, o kome je negde slušala. Odjednom se nasmejala, starački odsutno, ne primetivši čuđenje i upitni pogled svog sina: pomislila je kako je ona, kao i Rista, već odavno mrtva, samo je nju strah da tu činjenicu i ozvaniči – dizanjem ruke na sebe. Znala je sad da je to što je došla na sahranu besmisleni nastavak u mladosti započete igre, uzaludni pokušaj jedne starice da joj mrtvi Kaplarević, umesto živog a nemog, nekako saopšti istinu o stradanju njenoga supruga i sina.

* * *

Od Velimira je samo jednom tražila, davno, a i tada se dani-ma premišljala u strahu da ga sećanje ne uzbuđi, da joj ispriča šta se događalo poslednjih dana rata, kada su njen suprug Lazar i stariji sin Branko nestali, kao da su od prašine i magle bili sazđani, a on, možda greškom ili neobjašnjivim namera-ma pobednika, oslobođen, sproveden iz Slovenije u Zagreb, pa u Beograd, gde je puna tri meseca proveo zatvoren u svojoj sobi. Otvarao je vrata samo da bi uzeo hranu i otišao u toalet; za to vreme nije progovorio ni reči, ne dozvoljavajući ni majci ni sestri da ga dotaknu, kamoli zagrlu.

Malo toga je, u tom zakasnelom razgovoru, od sina sazna-la, ali ipak dovoljno da od gradske kancelarije Crvenog krsta izmoli popis komandnog kadra i partizanskih jedinica koje su učestvovala u borbama u Sloveniji maja četrdeset pete. Kod kuće je onda, do kasno u noć, prebirala po dobijenim papirima, gubila se u stranicama ispisanim nazivima bata-ljona, brigada, četa i vodova, imenima više od hiljadu oficira. Potom se, bolnih očiju i uznemirene duše, prevrtala po kre-vetu, budna do zore, pokušavajući da pronađe san i mir, i da razgovara s Kaplarevićem – koga je nalazila svuda oko sebe. Čim je svanulo, otišla je do kuhinjskog stola i rasutih papira, pronašla list s prezimenima na slovo K, i pri dnu strane naišla na upisanog Kaplarević Ristu, pukovnika, a ispod još jednog Kaplarevića, Jovana, kapetana. Jedva je dočekala devet da se otvori kancelarija Crvenog krsta, gde su joj, posle duge rasprave i njenog još dužeg preklinjanja, dozvolili da prepíše sve podatke o jedinici Riste Kaplarevića. Za stolom u kuhinji, na kojem od Velimirovog odlaska nije bilo posude s hranom, Ljubica je u dokumentima pronašla podatak da je jedinicom u Slovenj Gradecu, gde su njen sin Branko i suprug poslednji

put viđeni živi, komandovao Rista Kaplarević. Nešto joj je ukočilo ruke, poplavilo pluća, ispraznilo pogled, umrtvilo razum, pa je tako, teška i beživotna, danima tumarala po stanu, bez svetla i svežeg vazduha, zarobljena u tišini iza navučenih roletni na zabravljenim prozorima.

U nekom neodređenom momentu, bez jasne odluke da nešto posebno mora da učini, iscepala je papire sa stola, gurnula ih u kantu za đubre, otvorila prozore i očistila stan. Sutradan ujutro doterala se, obukla svoj najbolji kostim, što je godinama visio nedirnut, i krenula da traži Kaplarevića. Dve nedelje obilazila je policijske stanice, vojne odseke grada, ali adresu, telefonski broj ili drugi koristan podatak nije dobila. Umor ju je otežao, izlizaao joj upornost i volju, pa je odlučila da predahne, samo nekoliko dana. Odmor se, međutim, produžio, došla je zima s košavom i poledicom, i Ljubica je, oslabljena samoćom, svoju potragu obustavila.

Krajem marta, dok se nad šoljom kafe raspravljala sa Lazarovim odrazom u crnoj tečnosti, setila se da je u papi-rima Crvenog krsta pročitala da je u Slovenj Gradecu bio i Jovan Kaplarević, kapetan, Ristin sin. Već u prvoj kancelariji vojnog odseka saznala je da je mladi Kaplarević ratni invalid, arhitekta, da živi u Parizu. Od Ministarstva spoljnih poslova dobila je njegovu adresu i telefon, i pozvala ga, isti dan, a on joj je obećao da će joj se javiti čim dođe u Srbiju. Prošle su od tada dve godine, ona je već i zaboravila na obećanje, a onda se jednog jutra Jovan javio, i pola sata kasnije i svratio. Seo je za trpezarijski sto, odbio posluženje, kratko odgovarao na pitanja o poslu, porodici i zdravlju, a njeno: „Ipak ste došli“, potvrdio klimanjem glavom, i tišinom. Pitala ga je, onda, šta se desilo u Sloveniji. Dugo je ćutao a potom, ne prekidajući i brzajući, stao da priča o poslednjim danima rata, o susretu Vulevića i Kaplarevića u Slovenj Gradecu, o svom sukobu

s ocem – nadređenim oficirom, od koga je zavisila sudbina tamo zatočenih ljudi. Pričao je dalje, sada otežući i sa manje detalja, kako su on i Rista otkrili gde su joj suprug i sin odvedeni, gde i kako ubijeni.

Ućutao je. Kad je neprijatna tišina u sobi postala neizdrživa, pokušala je da ga natera da joj odgovori da li ga muči savest zbog učinjenog, da li je istina da je njegov otac odgovoran za smrt toliko ljudi, da li je ispričao to svojoj deci, ženi, prijateljima. Pogrbljena, utonula u fotelju visokih naslona, pokušala je, naprežući se, da upita zašto joj Rista nije bar Branka spasao, zašto je dozvolio da odvedu i ubiju dvadesetogodišnjaka, njenog sina i njegovog rođaka, koji nikome zlo nije učinio... ali – dugi uzdasi i teško disanje zamenili su reči, i odgovor nije dobila. Potom je, dugo, po naslonu fotelje sakupljala nepostojeće mrvice, da bi na kraju, ne podižući pogled, kazala da je umorna, da sad želi da bude sama, da mu zahvaljuje što je svratio. Pozdravio se, a kad se našao na vratima, upitala ga je gde mu je otac. Na to nije odgovorio, kazao je da ako joj još nekako može pomoći da će biti u svom stanu u Beogradu i da joj, ako želi, može dati broj svog telefona. Uzvratila je pitanjem, glasnim, kao da izgovara molbu:

– Kažite mi zašto ste tolike ljude bez suđenja pobili, za samo nekoliko dana, pa ih pobacali i zatrpali bez krsta i belega, i to po završetku rata?

– Na isto pitanje meni su odgovorili: „Tako je bilo najjednostavnije. Tragično jeste, ali ko bi se bavio tim hiljadama zatočenih ljudi.“ To je i moj odgovor vama – kazao je.

Zagledali su se jedno u drugo, da bi on, kad je opazio sjajne trake suza na njenim obrazima, zabrzao kroz vrata u mračan hodnik, pa na ulicu.

Naredne dve godine, dok se sa svojim u sećanju susretala po pustom stanu, setila bi se i Kaplarevića. Kasnije, prvo je

prestala da se seća Jovana, zatim i Riste, sve dok, listajući *Politiku*, nije ugledala smrtovnicu s njegovom fotografijom.

Trgnula se – Velimir joj je bolno stezao rame, ponavljajući:

– Mama, šta ti je? Da ti donesem vode, čuješ li me?

– Čujem te, Velimire sine. Zamislila sam se, ne brini.

– Nije ni trebalo da dolazimo; samo ti i đavo znate zašto smo ovome čoveku došli na sahranu.

Majka mu ništa nije odgovorila, samo se odmaknula i spustila na prašnjavu kamenu klupu ispred najbliže grobnice.

Nekoliko minuta pre jedan pred kapelom se zaustavio crni mercedes; grobari su izneli kovčeg i grubo ga ugurali u zadnji deo automobila. Iz tame kapele potom su se pojavili sinovi pokojnika. Stariji, koji je jedva primetno hramao, zaustavio se na ivičnjaku pored kola, pogledom pozivajući prisutne da priđu. Posle kraće pauze, vidno uzbuđen, započeo je govor, skoro povikom: „Gospodo...“, pa je zastao, i mnogo tiše i smirenije nastavio:

– Prijatelji i poznanici! Iako nam je otac u oproštajnom pismu naredio da ga sahranimo bez venaca i govora – na trenutak je pogled skrenuo na brata – i da budemo prisutni samo ja i moj brat Aleksandar, ja, verovatno prvi put, nisam ispunio njegovu zapovest. Hvala vam što ste i po ovakvoj vrućini došli da se oprostite s Ristom, i da s nama podelite našu tugu. Verujem da svako od vas ima o njemu mišljenje različito od drugih, u zavisnosti od toga kada ga je i kako upoznao. Ali u jednom ćemo se svi složiti: bio je tvrd i oštar prema svima, a naročito prema sebi. Ono što verovatno ne znate jeste da se od preseljenja u Beograd u ocu nešto poremetilo, da od tada on više nije bio onaj stari. Sredinom pedesetih je sasvim odlutao, nismo ga, nažalost, više ni osećali kao

prisutnog. Svoj samotni svet, u koji se zatvorio i u koji niti je koga zvao, niti se iz njega nekome javljao, i ovaj stvarni, u kome se morao kretati i sebe održavati, napustio je kad je svakodnevni prelazak iz jednoga u drugi postao besmislen. Otišao je ispraćen tišinom, bez objašnjenja, ne pozdravivši se ni s nama. Niko ne zna zbog čega na ovaj način. Ja mislim da je tako učinio zbog svega što je doživeo u ratu i što ga je tištilo, a na kraju i slomilo. Telo mu sahranjujemo danas, iako je umro odavno; pre četiri dana odlučio je da više neće da glumi da je živ – na odlazak je samo stavio konačan datum.

Jovan je začutao, prelazeći pogledom po prisutnima. Zadržao ga je duže samo na starijoj ženi i sredovečnom čoveku koji su stajali podalje u hladu, pošto mu se par učinio poznat. Osmotrio je pažljivije i u ženi prepoznao Ljubicu Vulević. Zagledao se potom u muškarca, i u crtama njegovog lica pronašao šesnaestogodišnjeg mladića koga je upoznao davno, maja četrdeset pete. Tad je osetio slabost u povređenoj nozi i pritisak u očnim dupljama, pa je, uhvativši Aleksandra za lakat, u dahu završio govor:

– Još jednom vam hvala što ste došli da ispratite Ristu. Dozvolite sada da brat i ja sami ispratimo kovčeg do rake, a vas pozivamo da svratite do stana u Kursulinoj dvadeset tri, gde ćemo obnoviti uspomene na našeg oca, a vašeg kolegu i prijatelja.

Radnici u plavim mantilima iz kapele su izneli bukete i položili ih na kovčeg, uz tresak zatvorili vrata prtljažnika, pa kola krenuše. Iza njih su išli Jovan i Aleksandar, sa strane grobari, sa tri venca: jedan od vojske, mnoštvo crvenih ruža, drugi od sinova, od belih kala i crvenih lala, i najveći, od veštačkog cveća, spomen Udruženja boraca užičkog kraja. Kola su glavnom stazom skrenula nagore, ka parceli 39, gde je bilo grobno mesto Riste Kaplarevića. Za braćom,

na dvadesetak metara rastojanja, išli su Vulevići. Ostali su sačekali da mala povorka zamakne za ogradu crkve uz stazu, pa su u tišini, pognutih glava, kao da ih pokojnik može prekoreti, napustili groblje.

Grobno mesto za ukop pukovnika Kaplarevića, na sveže raskršenoj parceli, gde su pre rata sahranjivana deca preminula odmah po rođenju, obezbedila je Uprava grada, na urgenciju samog generalmajora Ilića, komandanta Beogradske armijske oblasti, pošto na Novom groblju mesta slobodnih za sahrane odavno nema. Kola s pratnjom zaustavila su se ispred gomile iskopane zemlje, sasušenog cveća, komada polomljenih grobnih ploča i stubića od crnog granita i belih mermernih figura anđela.

Jovan Kaplarević zakoračio je sa staze sam, posrćući po raskopanoj zemlji, i zaustavio se na samom rubu rake. Osmotrio je dno pravilno iskopane jame, potom krošnje starih kestena uokolo, onda usamljene Vuleviće koji su se primakli autu, i brata koji mu je mahanjem ruke pokazivao da počnu s ukopom. Jovan je na to klimnuo grobarima, a ovi su brzo i vičnim pokretima preko rake prebacili grede i konopce, preneli kovčeg, spustili ga na nosače i, u trenu, sanduk je nestao u tami senke. Aleksandar je prišao, podigao dva grumena zemlje, jedan dao bratu a drugi bacio u rupu pred sobom. Sačekao je da i Jovanov grumen udari o kovčeg, pa onda zagrlio i poljubio brata. Nekoliko trenutaka pratili su kako radnici lopatama preko ruba jame guraju suhu zemlju, slušali dobovanje kamenja po daščanom poklopcu. Kada je kovčeg nestao u prašini, čovek u crnom odelu, koga do tada nisu primetili, rekao im je da je gotovo i da mogu da idu. Aleksandar je pomogao bratu da se vrate na asfaltnu stazu. Prolazeći pored Vulevića, Jovan se blago naklonio Ljubici i rekao:

– Voleli bismo da svratite do Kursuline, da se barem osvežite.

Sačekao je malo, pa pošto nije stigao nikakav odgovor, produžio je za bratom. Velimir je za to vreme zainteresovano posmatrao radnike koji su u raku počeli da ubacuju i ostatke ranije grobnice; kada je jedan od njih lopatom podigao deo polomljenog mermernog anđela, okrenuo se majci i počeo molećivo: „Hoćemo li...“, a onda primeti suze u krajevima njenih očiju i učuta, začuđen. Ona nije izustila ni reč, samo je krenula ka izlazu, sama; dozvolila je da joj sin pomogne tek pri ulasku u kola.

Čim se smestila, Velimir će veselo:

– Jedva čekam da dođemo do Danice, da se istuširam i popijem hladno pivo.

– Pre toga svraćićemo do Kaplarevića – prekinula ga majka.

– Do njih? Ja ne idem.

– Nisam tražila da danas budeš sa mnom. Ako nećeš, ne moraš. Odvezi me do Kursuline, vratiću se sama, taksijem.

– Znaš da to ne mogu.

– Kako god hoćeš. Ja moram do njih, makar na pola sata.

Velimir je nemoćan besneo, ali u sebi: nikada nije naučio kako da se suprotstavi majčinoj tvrdoglavosti i isključivosti: šta god da uradi da je ubedi i razuveri, na kraju sve opet bude po njenom; on će objašnjavati, navoditi primere, moliti, vikati, pretiti, a ona će ga nezainteresovano posmatrati i ćutati.

Do Kursuline je ispušio dve cigarete. Popeli su se liftom na drugi sprat i u stan ušli bez zvonjenja, pošto su vrata bila širom otvorena. Velimir je tišinu pozdravio nesigurnim „Dobar dan“.

Iz kuhinje se pojavio Jovan, prišao i pružio ruku Ljubici:

– Dobar dan i hvala vam što ste došli.

Iz kupatila je tada izašao Aleksandar, bučno zalupivši vrata.

– A ovaj nervozni je moj brat Aleksandar – nastavio je Jovan, pokazao Vulevićima da se smeste za sto, i upitao šta

žele da popiju. Ljubica se na stolicu spustila ukoso i zatražila čašu vode. Velimir je promrmljao da mu je prijatnije da stoji. Naslonio se, pritom, na majku, bokom, na šta se ona odmaknula i pogledom mu pokazala na stolicu pored. Načas se premišljao, a onda seo i zatražio hladno pivo.

– Vi ste samac? – obratila se Ljubica Aleksandru, pošto je on nespretno i bučno spustio poslužavnik.

– Da – odgovorio je posle kraćeg razmišljanja, i brzo nastavio – ne, oženjen sam, ali ne živimo zajedno poslednje tri godine. Zašto pitate?

– Ne oseća se prisustvo žene – odgovorila je posle kratke pauze. – Pošto svi pijete i ćutite, hajde da ja nešto kažem. Roditelje sam vam znala, vas i vašu sestru još dok ste bili deca, ali se porodično nismo viđali, čak ni na slavama, već samo leti i slučajno, negde na ulici. Moj Velimir nije želeo da svratimo, ali ja sam odlučila da vas posetim i da na neki način olakšam sebi, ako uspem.

Velimir je pokušao nešto da izgovori, ali ona je nastavila:

– Vašeg sam oca upoznala mnogo godina pre vašeg rođenja, ali to je za ovakav dan predugačka priča. Kaplarevići i Vulevići su daleki rod po ženskoj liniji. Rista i moj pokojni suprug povremeno su se družili sve do kraja Prvog svetskog rata. Pohađali smo svi i iste škole. Početkom dvadesetih ja sam se preselila kod supruga u Beograd, a Rista se, negde u isto vreme, oženio vašom majkom, ali i to je priča za neki drugi dan. Četrdeset prve smo s Ristom razgovarali nekoliko puta u Užicu, da bi nam se četrdeset pete sudbine tragično spojile, kad mi se iz rata vratio Velimir, ali ne i suprug i stariji sin.

Zlo je htelo da mi krajem te godine nova vlast uhapsi brata Uroša, pisara u štabu Nikole Kalabića, i da ga već u januaru, u Valjevu, osude na smrt. Otputovala sam tamo dan pre izvršenja kazne i dok sam čekala ispred Komande

grada, ni sama ne znajući šta, pored mene se zaustavio džip u kojem je bio vaš otac. Pozdravio me, pitao šta tu radim i još nešto što sam nadglasala molbom da uradi nešto da ne ubiju Uroša, objašnjavajući da je on bio običan čata, niko i ništa, da će iza njega ostati nehranjena šestočlana porodica. Rista je izašao iz vozila i krenuo u kancelariju, ni ne okrenuvši se da pogleda da li ga pratim. Seo je za veliki prazan sto, ja na stolicu najbližu vratima. Prolazile su minute u tišini, suze su mi presušile, misli se pogubile očekujući reč koja će mi spasti brata, učiniti život manje užasnim.

Nisam ni primetila da je ušao njegov ađutant – trgnulo me je i uplašilo tek njegovo glasno i odsečno salutiranje tik uz moje rame. Pružio je Risti presavijen braon papir. Vaš otac ga je pročitao i spustio na sto, pa onda, ne podižući glavu, oficiru kazao da je slobodan i da ide, a papir zgužvao i bacio u korpu. Kapetan se pobunio: rekao je da komandi mora da odgovori zašto pukovnik ne želi da primi Orden narodnog heroja. Na to se Rista izderao i oficiru naredio da izađe. Uplašila sam se da će i mene isterati, ali on je sad samo ćutao zagledan u sto. Ja sam zato, prvo tiho, zatim sve glasnije, nastavila da navaljujem da mi pomogne.

Zastala je, ispila vodu i zamolila Jovana da joj ponovo napuni čašu.

– Da li vam je tata pomogao? – upitao je Aleksandar.

– Nije. Brata su mi streljali neke sledeće zore, a ja sam mesece provela zatvorena, svojevolljno, u našoj kući u Beogradu, gde sam trošila vreme u nemom proklinjanju svih i svega, uglavnom vašeg oca. Od toga dana u Valjevu više ga nisam srela, i sigurno bih uspela da ga izbrišem iz sećanja, da učinim da ne postoji – da nije bilo potrage za mojima, preko

Crvenog krsta, i kratkog razgovora s vama, Jovane. Kada je to bilo? Negde pedeset devete, pre deset godina. Posle toga više nikada nisam pomislila na Ristu Kaplarevića, sve do trenutka kada sam ugledala čitulju s njegovom fotografijom iz mladosti. Od tada mi je ta mala pravougaona čitulja, s odštampanim godinama rođenja i smrti, pozadina razmišljanja, kao neki znak, opomena, lična poruka namenjena lično meni. Zašto me to proganja ova tri dana, da li kao kazna, ruganje ili presuda kojom se obaveštavam da više nema ni mene, ni mojih, da je s Ristom otišla opipljiva stvarnost, da su uništeni poslednji zapisi o mojoj generaciji.

Ljubica je zastala, svesna jedino sunčanih mrlja na stolu.

– Zato sam i došla: da vam ovo kažem i da sebi olakšam jer ne verujem da ćemo se ponovo videti.

Nova tišina, usporene kretnje ruku i čaša po stolu, preplitanje upitnih pogleda.

– Jovane, ti znaš o čemu priča Ljubica? – upitao je Aleksandar brata.

– Znam, ponešto.

– Odakle se svi vi znate? – nastavio je Aleksandar, zagledajući Velimira pa Ljubicu. – Kažete da je otac kriv za smrt vašeg brata, a sami priznajete da ga on nije ni hapsio ni sudio mu.

– On je bio deo vlasti. Nije sudio, ali nije hteo ni da pomogne, a mogao je – podigla je Ljubica glas.

– Aco – Jovan je uhvatio brata za ruku i okrenuo ga sebi – pusti to. I da ti sve ispričam, ništa nećeš razumeti.

– Ne znam o čemu pričaš – Aleksandar je grubim pokretom oslobodio ruku. – Ispričaj mi pa da pokušam da shvatim.

– Ne pada mi na pamet. Šta god da u tome tražimo, možemo naći samo nemir, i zlo.

– Netačno i nepravедno – reče na to Ljubica.

– Znam, govorim o sebi. Nažalost, kao dug prema svojim a vi i mnogi drugi moraćete da uradite ono što verujete da ste u obavezi prema nekome, makar to bio samo ovakav razgovor.

– Da li vi, Jovane, možete zamisliti kakvi su moji dani, kakve noći sa snovima u kojima se neprekidno pitam: Zašto se sve tako dogodilo? Zašto im nije pomogao? Zašto i Branka? Zašto dalje? Da li znate kako boli kada žalost, bes i nemoć pomahnitaju u glavi, a nema mogućnosti da izađu? Tada vas samo teški lekovi mogu naterati da se još jedanput probudite, stupite u nov dan.

– Majko, vreme je da pođemo – molećivo je predložio Velimir, nežno izgovarajući reči – od ovoga će samo tebi biti lošije. I šta više možemo da saznamo, sve je to davno ispričano, od svih zaboravljeno.

– Još samo malo, sine. Rista je umro, zbog ovog dana sam dosad živela, a sada um odbija da to prihvati. Shvataš li da mi je on bio poslednja veza s Lazarom, Brankom, sa svima koji su bili deo mene. Kad nema Riste, nema mojih, nema mene – oni nisu postojali, a uskoro neću ni ja.

– Mogla si sa mnom da razgovaraš, i ja sam bio deo toga.

– Jesi, ali kao dečak. Rat se završio a ti si produžio kao da se ništa nije dogodilo: nije bilo razloga da pamtiš i zamrziš, to sam ja u ime porodice odradila. Sećate li se, Jovane, našeg jedinog susreta? Poslednje što ste tada kazali, objašnjavajući razloge stradanja mojih, bilo je: „Tako je bilo najjednostavnije. Tragično, ali ko bi se bavio hiljadama zatočenih ljudi.“ Upamtila sam to, te su mi reči noćima odzvanjale u mislima, kao jeka, kao odgovor na sva pitanja koja su me proganjala.

– I mi smo tada ostali bez majke i sestre – rekao je Aleksandar.

– Znam. Pedeset prve sam, u gradskoj kancelariji za nestala lica, čula razgovor u kome su pominjali vaše: da su stradale

od četnika negde oko Valjeva, ali da nije pronađeno mesto gde su pokopane. Žena pored mene se prekrstila i izgovorila: „To su mogle da učine samo zveri“, posle čega je jedan od službenika ispričao kako ih je pukovnik Kaplarević, suprug i otac, osvetio, sam presudivši četničkom komandantu. Da li ste to znali?

– Otac mi je sve ispričao. Sem u borbi, nikoga on nije ubio, pa ni tog četnika – Jovan je zastao pa dugim, zvučnim gutljajima ispraznio čašu vode.

– A zašto je tako rano penzionisan? – upitala je Ljubica.

– Zbog promena u zemlji, zbog politike prema Staljinu četrdeset osme. Nije bio informbirovac, ali je poštovao Ruse, njihovu hrabrost, što je bilo dovoljno da mu prestane aktivna služba – odgovorio Jovan.

– Čime se kasnije bavio? – nastavljala je Ljubica.

– Ja ću ispričati, ali usput ću kazati ponešto i o nama dvojici – predložio je Aleksandar, gledajući brata. – Krajem te četrdeset osme preselili smo se iz Užica u Beograd, u stan u centru grada, koji smo delili s još jednom porodicom, sve do pedeset treće, kada smo prešli ovde, u Kursulinu. Ja sam završio mašinski fakultet, a Jovan je u to vreme prvi put otišao za Pariz. Radio sam uglavnom na terenu van grada i nisam često bio sa ocem, a i kada bismo se istovremeno našli u stanu, nismo mnogo razgovarali. Nismo imali ni tema za razgovor ni problema za rešavanje. Kao što se Jovan sve češćim odlascima u inostranstvo udaljavao od Beograda, tako sam se ja udaljavao od Riste. Pedeset devete je Jovan dobio francusko državljanstvo, oženio se, za stalno nastanio u Parizu i sasvim retko dolazio u Kursulinu. Dok sam i ja odsustvovao iz kuće, na po više meseci, otac se pretvarao u čudaka i pustinjaka: jeo je suhu hranu i pio samo mleko, veš je prao ali ga nije peglao. Kad je shvatio da se Jovan za sva

vremena iselio, nestalo je u ocu i ono malo društvenosti, potpuno se povukao u sebe. Zaposlio se onda kao čuvar u stovarištu građevinskog materijala na Dorćolu, noću je radio a danju spavao. Kad sam ja bio kod kuće, uglavnom je čitao i ćutao, ili ćutke piljio u nešto iza tapaciranih zidova.

Tu je Aleksandar na trenutak prekinuo priču, oznojen, čudnog pogleda, kao da je do toga momenta razgovarao sa Ristom.

– Oženio sam se, ali taj brak već od prvog dana nije funkcionisao, naročito ne u toj trojnoj zajednici – moja supruga, moj otac i ja – pa je na neku godišnjicu, četvrtu ili petu, ta veza konačno i pukla, i moja žena se iselila. Jedan od razloga za to bio je Rista, mrtvac u stanu s nama, duh koji ni na šta ne reaguje niti u bilo čemu učestvuje. Ostali smo ponovo sami, dva muškarca u istoj kući, a ponašaju se i funkcionišu kao da onaj drugi ne postoji. Pre dve godine, a možda i ranije, samo ja to nisam primetio, počeo je da piše: uveče bi na posao poneo a ujutro vraćao neke velike sveske. Ormar, u kome ih je držao, uredno je zaključavao. Kad se otac ubio, stan su preplavili lekari, pa vojna komisija, koja mi je predložila da odem negde dok oni ne srede formalnosti oko pokojnika. Poslepodne, kad su javili da su svoje završili, vratio sam se u pust stan, i dok sam pipajući stvari svuda pronalazio oca, zakačio sam kolenom pritvorena vrata ormara – bio je prazan. Juče sam sveske tražio i u ostavi u podrumu, ali ih nisam našao. Sedeći tamo, na kutijama, prašinom i mirisom buđi povezan s očevom prošlošću, pokušao sam da otkrijem koji bi deo njegovog sećanja za nekoga mogao biti pretnja. Uznemiren, a može se reći i uplašen, još jednom sam pretražio stan, detaljno, i u jednom drugom ormaru pronašao paket s papirima. Pregledao sam ih sve, brzo i površno; uglavnom su to bili izveštaji, naredbe i depeše jedinica Druge

jugoslovenske armije, a neke nisam ni razumeo – bili su na slovenačkom. Ima i mnogo fotografija, sve snimci nepoznatih predela i naselja i, što je čudno, ni na jednoj nema ljudi.

– Što mi to nisi kazao? – upitao je Jovan.

– A kada, pa sinoć si došao.

– Mogu li ja to da uzmem?

– Slobodno, šta će meni.

– To bi i za nas moglo da bude važno... – počela je Ljubica.

Jovan je prekinuo:

– Pročitacu sve, i ako ima nešto o vašima, javiću vam.

– Onog jutra – nastavio je njegov brat – došao sam i po sitnicama u hodniku shvatio da nije otišao na posao, i da se desilo nešto loše. Ubio se u svojoj sobi, u fotelji u kojoj je čitao novine ili gledao u utišani televizor. Oni koji se ubiju pištoljem, kao što je to on učinio, najčešće pucaju sebi u slepoočnicu ili u usta, da bi u jednom trenu prekinuli život, dok se on i tada kažnjavao: prvim metkom razneo je deo pluća, drugim srce. Nije se ubio, on se ubijao. Oproštajno pismo ostavio je na krevetu.

– Kakav je Rista bio kao otac? Grub? Da li se ikada sme-
jao? – upitala je Ljubica Aleksandra.

– Vi ga znate iz vremena kada se sme-
jao?

– Pitam – Ljubica je na trenutak zastala, zbunjena, pa nastavila – onako.

– Da i ja vas nešto pitam – mirnim glasom obratio joj se Jovan. – Da li je vaš suprug, prilikom povlačenja za Sloveniju, nosio sa sobom nešto važno?

– Bežali su i mesecima se skrivali pred vama. Šta su mogli nositi – kovčege zlata? – nasmešila se Ljubica.

– Nije baš tako – ustežući se počeo je Velimir. – Prve noći, pošto smo pobjegli iz Zagreba, tata je otišao da se sretne sa crnogorskim četnicima... – i tu je začutao, pitajući se zašto

bi im kazao za paket koji se, neotvoren, nalazi u njegovom ormaru, i koji je pre petnaest godina izvukao ispod ploče u podu kapelice Svete device Marije u Slovenj Gradecu.

Jovan se, nakrivivši glavu, uneo Velimiru u lice, očekujući da ovaj nastavi priču.

– Zar vam Branko nije predao paket koji ste tražili!? – umesto da nastavi priču, ljutito je upitao Velimir.

– Jeste, ali se pitam da nije postojao još neki – odgovorio je Jovan, pa se, da promeni temu, okrenuo Ljubici i upitao je gde živi i šta radi.

– Sačekaj, Jovane – prekinuo ga je Aleksandar. – Kažite mi, kakvog ste Ristu Kaplarevića vi poznavali? – upita on Ljubicu.

– Vašeg sam oca upoznala u školi u Užicu. Jedno vreme bili smo zajedno, ali ne bih o tome, ta bi priča potrajala. A i da vam sve ispričam, šta biste saznali? Samo deo istine; pošto Lazara, Riste i mojih roditelja više nema, mogli biste još i pomisliti da druge krivim za neke svoje postupke. Zašto bih se tome vraćala? Vi ste generacija različita od naše iz dvadesetih, u svemu, pa i u brzini donošenja pogrešnih zaključaka. Ne bih više o tome.

Ljubica Vulević zagledala se u prozor iza Jovanovih leđa. Kroz pritvorene kapke tukla je jara i pustoš beogradskog avgustovskog poslepodneva. Trgla se kada ju je Velimir uhvatio za ruku. Od očiju joj je krenula ledena tuga, spustila se do grudi, i ona poče teško da diše, plitko i šumno.

Ustala je tada, kazala: „Idemo, Velimire, da više ne smetamo“, i time započela desetogodišnji samotni put ka svom poslednjem jutru.